

Ma igaz, már másképp vélekedünk a múlt századi iskola dalairól, azért mégis olvassunk el egyet belőlük, hiszen a kis Gárdonyi is buzgón fújta azokat sályi iskolatársaisal együtt:

Szépen dalol este a kis csalóány
Úgy örül a lelkem vidító dalán,
Elmerengve rajta úgy elhallgatom,
Csak dalolj madárkám, kedves dalmokom.

Megmaradtak a rimes, versbe foglalt regulák, házi és életszabályok is nemcsak Gárdonyi, hanem minden Malyáta-tanítvány emlékezetében. Késő öregkorban is kivétel nélkül el tudták mondani, Búcsúzzunk hát mi is a hazamenetelkor mondott versikével Gárdonyi sályi iskolájától:

Menj az utcán csendesen,
Amint illik, rendesen.
Ne beszélgess, ne lármázz,
Magadra mindig vigyázz.
Térj az öregebbnek,
Köszönj minden embernek.
Légy bár kicsiny, avagy nagy,
Mutasd meg, hogy diák vagy.
Ha hazaérsz apádnak
Csókolj kezét anyádnak.

Úlj azután csendesen,
Ne háborgass senkit sem.
Ha testvéreid vannak,
Ők is reád vigyáznak.
Amint viseled magad,
Úgy indulnak utánad.
Hogyha iskolába mész,
Legyen nálad minden kész.
Úgy, miként hazamenet:
Köszönj és csókolj kezét.

Barsi Ernő

Gömör elfelejtett néprajzi írója: Komoróczy Miklós

A gömői táj nem méltatlanul kapta az irodalomban a Gömörország elnevezést. Változatos, de egészében mégis egységes vidék. Északon magas hegyek emelkednek, délen szemet gyönyörködtető, kellemes dombság tölti ki a másik felét. A domhátak közti folyócskák, patakok futnak a tágas medence vizeit összegyűjtő Sajóba, amely szép nagy völgyi síkságtól kísérve búcsúzik a tájtól. Apróbb és nagyobb falvak, bányászvárosok, mezővárosok teszik népessé a vidéket. Szinte minden megtalálható itt, ami egy „ország”-hoz kell.

Ezt a jellegzetes történeti és földrajzi egységet azonban meglehetősen elhanyagolta a néprajzi kutatás. Számos kisebb cikkből, könyvből, valamint nem néprajzi jellegű munkák részleteiből fogalmat alkothatunk ugyan Gömör népi műveltségéről, de ez a kép töredékes, nem tükrözi a táj nagy múltját és kulturális sokszínűségét, gazdagságát. Valamelyes változás csak a közelmúltban kezdett mutatkozni. A gömői szlovák kutatások is az utóbbi időben kezdtek föltendülni. A Rimaszombatban megjelenő *Gemer* című évkönyvben szlovák és magyar tárgyú tanulmányok egyaránt olvashatók. 1974-ben a Madách Kiadónál látott napvilágot *Ag Tibor* gyűjteménye, az *Édesanyám rózsafája*, amely jórészt gömői népdalokat tartalmaz.

Ebben a kitekintésben van jelentősége emlékezni arra a *Komoróczy Miklósr*a, aki ugyan nem tartozott a legkiválóbb etnográfusok közé, de mindmáig az egyetlen — mai fogalmaink szerint is — néprajzi összefoglalást írta a szlovákok és magyarok lakta Gömőről.

Komoróczy Miklós Ede 1863-ban született Borsodtapolcsányban (ma Dédestapolcsány), régi gömör—borsod—nógrádi köznemesi családból. Életének első felét két önéletrajzi jellegű adatközléséből ismerjük. Az egyik 1899-ben jelent meg *Szinnyey József* munkájában¹; a másikat Gömör—Kishont vármegye monográfiája tartalmazza². Érdekes közelebbről megismerkedni vele, jóllehet az életrajzok nem a későbbi néprajzi gyűjtőt, hanem a kor jellegzetes figuráját: a szépirodalommal próbálkozó és újságíróskodó dzsentrit állítják elénk. A fővárosban szerencsét kereső, majd egy vidéki kisváros kulturális életében helyét megtaláló értelmiségi alakját példázzák.

Életének első évtizedei igen változatosan alakultak. Talán későbbi nyugtalan jellege nyilvánult meg már abban is, hogy középiskoláit négy városban: Rimaszombatban, Kassán, Lőcsén és Budapesten végezte. Ezután a budapesti Népszínházhoz (a későbbi, s azóta már lebontott Nemzeti Színházhoz) szerződött, miközben 1883/1884-ben az Országos Színművészeti Akadémiát látogatta. Vidéki színész lett. Hol és meddig, nem

¹ Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái. VI. k. Bp. 871—872. old.

² Bp. év nélkül, valószínűleg 1903-ban, 386—387. old.

tudni, mert egy idő múlva Nyitra**n** bukkant föl, de már mint tisztviselő és a Nyitra-megyeyi Közlöny segédszerkesztője. 1889-ben rövid ideig ismét színész volt, majd a miskolci adóügyi igazgatóság jegyzője. Ugyanítt indított lapot 1891-ben *Legyező* címmel, de az hamarosan megszűnt, ő pedig Budapestre költözött. Újságírásból tartotta főn magát. Tudósításokat készített és cikkeket írt az Ország-Világba, a Pesti Naplóba, az Egyetértésbe, a Pester Lloydba, valamint a Bolond Istókba, a Gyermekvilágba, a Kisdednevelésbe, az En Ujságomba. Segédszerkesztőként dolgozott a Nemzeti Hírlapnál, illetőleg a Székesfehérvári Lapoknál — tehát igen széles skáláját bejárta az újságírói pályának. Vállalkozó kedvére vall, hogy 1892-ben *Puskás Tivadár* híres telefonhírnemondója szolgálatába állott, ahol mind írói, mind színészi tehetségét hasznosíthatta. Élete legnagyobb élményeként könyvelte el, hogy 1893 nyarán részt vett a Kórintusi-csatorna ünnepélyes megnyitásán.

„Sok bolyongás után visszatért régi vágyához és 1894 végén a rózsnyói kath. főgymnasiumhoz kinevezték ideiglenes tanárnak” — olvasható Szinyey munkájában valószínűleg saját fogalmazású mondata. *Andrássy Dénes* gróf és neje — nem tudni, milyen különös érdemeiért — 500 forint ösztöndíjban részesítették, amin tanári oklevelet szerzett és a rózsnyói katolikus gimnázium rendes tanára lett.

Ezután a korábbi kalandos éveknél jóval nyugalmasabbak következtek. 1899-ben Rózsnyón Sajó-vidék címmel hetilapot alapított. Három évi szerkesztés után megvált tőle, majd kevés szünet után 1902-től ismét három évig a város nagyműltű lapját, a Rózsnyói Híradót szerkesztette.

Az elkövetkező esztendőkből nevezetesebb közszerepléséről nincs adat. 1919-ig volt rózsnyói tanár, majd a határváltozás után Magyarországra távozott. Utolsó éveiről alig került elő följegyzés. Újra kipróbálta mindazokat a mesterségeket, amelyekkel fiatalabb korában már dolga volt. Politizált, tanárkodott, újságot írt, fölépített kabarészinészként és dolgozott magánhivatalban. Míg 1926-ban Budapesten „... egy kávéházban vidám beszélgetés közben, fejjel fordult le a székről az az ember, aki teljes életében mindig talpra esett. Mert akkor már mindegy volt...” — írja róla egyik kortársa.³

Vajon milyen jellemet takart ez a mindig talpra esés? Az életrajzból sejthető, hogy Komoróczy Miklós különösen színes egyéniség lehetett még akkor is, ha az utókor mérlegén tetteinek jelentős része könnyűnek találta. Idézzük föl néhány visszaemlékezés-részlettel alakját, viselkedését. Azért is tanulságos ilyen módon megismerni vele, mert kitetszik, hogy *Mikszáth Kálmán* és *Krúdy Gyula* számos novella-és regényfigurája Komoróczyhoz hasonló alaktól ihletődött, azok előképe volt.

„A katolikus főgimnázium tanári karának minden egyes tagja nagy tudásával, mindig barátságos, vidám és társaságszerető egyéniségének lebilincselő varázsával nagy mértékben járult hozzá a rózsnyói társadalmi élet szellemének és elevenségének emeléséhez, de ezek közül is ki kell emelnem *Hittner Józsefet*, a nagy zenészt és *Komoróczy Miklóst* (Mócsi mestert), aki mint tornatanár, nemcsak mint sport-ember, újságíró, poéta, ünnepélyrendező és jó tarokkista volt, hanem minden lehető a humor szemüvegén szemlélve, agya mindig mások rovására kieszelt tréfák végbevételén s a társaság földerítésén járt, amihez isten adta tehetsége volt, mert *Barkó* (palóc) szójárási nyelven elmondott humoros, vig történeteinek, adomáinak, köszöntőinek előadásával és egyéb mókáival mindenkit megkacagtatott, s ezen előadásaival nemcsak Rózsnyón, hanem Gömör, Nógrád és Borsod vármegyékben is hírnévre tett szert. Sokoldalúságára jellemző, hogy a hentesmesterséget is űzte, persze csak a saját házában tartott dísznőrt alkalmával, amikor a sertéssel mindig ő maga bánt el, ahhoz bőlért a világot sem hívott volna.”⁴

„A rózsnyói társadalomnak mindenütt ott lévő, mindenben résztvevő, mindig jókedvű, többé-kevésbé mindenhez értő, sok mindenre használható és felhasználható, szellemes és mozgékony tagja volt.” „... nem volt az az orféumi, cirkuszi vagy kabaréművész, aki a palóc-paraszt hangját, beszédmodorát, egész egyéniségét oly frapárs módon és oly jellegzetesen tudta volna visszaadni, mint ő.” „Mint ilyen, bizonyos jellegzetes adottságokkal a rózsnyói társadalomnak és együletünknek is.”⁵

Az idézett Pósch a továbbiakban kitűnően árnyalt jellemzést ad róla. Elmondja, hogy a szerénység egyáltalán nem tartozott tulajdonságai közé. A kisvárosi társadalom

3 D. Pósch József: A Rózsnyói Társalgási Egylet százéves története, 1831—1931. Rózsnyó, 1932. 268. old.

4 Maray Artúr: Diákkori emlékeim. Bp., 1938.

5 Pósch: i. m. 264—265. old.

Felsővály. Nagy Gizella háza (Foto: Dr. Cz. Z.)

jellegzetes alakjának a színészet, az újságírás és sok más mellett talán a szépirodalom volt a legfontosabb szenvedélye.

Minden műnemben és számos műfajjal kísérletezett. Lírai verseket, ódákat, elégiákat, gyermekverseket, elbeszélő költeményeket, népies beszélyeket, novellákat, történelmi tárgyú kisregényt, verses drámát, később prologusokat írt iskolai ünnepekre. Talán legérdekesebb című műve a *Reám hallgassatok vármegyénk faze-kasai* röpirat volt. Jóllehet ezek a szépirodalmi alkotások a vidéki irodalmi élet szer- ves tartozékai voltak, az idő próbáját nem állják ki. Semmi eredetiséget nem találni bennük. Hol *Mikszáth*, hol *Gárdonyi* modorában íródtak, de nem sok sikerrel.

Nevét — ahogyan írásunk első soraiban jeleztük — néprajzi munkássága miatt érdemes megjegyezni. A rendelkezésre álló életrajzi adatok nem árulják el, mi indította a néprajzzal való foglalkozásra, és hogyan gyűjtötte adatait. Munkái azonban a korabeli magyar szakirodalomban való — ha nem is alapos, de figyelemre méltó — jártasságról tanúskodnak. Feltehetően olvasságta a magyar néprajz központj folyóiratait, az Ethnographiát és a Néprajzi Értesítőt, különben nem tudta volna kereken összefoglalni néprajzi ismereteit. Azt, hogy a Magyar Nyelvört, a magyar nyelvtudomány központj lapját rendszeresen forgatta, mindennél jobban bizonyítja, hogy ennek lapjain 1902 és 1915 között tíz cikke jelent meg.

A korabeli tudományos felfogás szemszögéből nem különös, hogy Komoróczy a néprajz és a népi kultúrát szorosan összetartozóknak fogta föl. Néprajzi tanulmányaiban olvashatók megjegyzések a néprajzról, nyelvészeti cikkeiben pedig szinte kivétel nélkül néprajzi érdekű adatokat közöl. Ezeknek nagyobb része tájszók közre- adása, egy-egy nyelvjárási szó magyarázata vagy értelmezésének teljesebbé tétele, hozzászólás nyelvszókához, azok népszokásbeli összefüggéseihez. Némelyik csak pár sor, egy lapnál többre pedig csak kettő-három terjed ki. A legértékesebb közülük szinte teljesen néprajzi témájú *Népies kalendárium és időjósítás*,⁶ a cím alá vonható gömői hagyományok gazdag gyűjteménye.

A néprajzi tevékenység jelzője néhány kisebb cikk is, amelyek szétszórta a rozsnyói újságokban jelentek meg. Ezeket Komoróczy többnyire beolvasztotta a gömői

⁶ Magyar Nyelvőr, 1903. 452—456. old.

néprajzról szóló összefoglalásba. *Gömör és Kishont vármegye népe* címmel jelent meg az említett vármegyei monográfiában az 164—204 oldalakon. Fölépítését tekintve nagyjából megegyezik a vármegyei kötet sorozat más néprajzi fejezetével, de az addig megjelentek mindegyikénél részletesebb. Teljesen igazodik a gömői táj nemzetiségi viszonyaihoz. Párhuzamosan tárgyalja a magyar és a szlovák néprajzi jelenségeket, sőt kitér a megye egyetlen német helységének, Dobsinának lakóira, a „bucilnerek”-re is.

Az anyag bemutatása — képekkel kísérve — az építkezéssel kezdődik. Nem anynyira a szerkezeti, mint inkább a külső jellegzetességekre összpontosítja figyelmét, de nem kerül ki a kutakat, a melléképületeket, sőt a malmokat sem. Az anyagi kultúra világát a népviseletek részletes ismertetésével folytatja. Ez a terület igen alkalmas a különböző vidékek és nemzetiségek másságának, nemzeti jellegének kiemelésére. Komoróczy él is a lehetőséggel, de nem kerül ki a figyelmét az öltözködés és a társadalmi rétegződés összefüggései sem. Más a tehetősebbek és más a szegényebbek viselete, más viselnek ünnepek és más a munkában. Szól a vasmunkások és a bányászok néhány ruhadarabjáról is.

Az öltözködéshez hasonlóan a népszokások is a táji és a nemzetiségi különbségeket tükrözik. Komoróczy ezeknek szenteli a legnagyobb terjedelmet, bőven foglalkozik a magyar és szlovák szokások különbségeivel és még inkább azok azonosságaival. Különösen gazdag a lakodalmi szokások bemutatása. A magyar lakodalmat számos vőfélyvers eleveníti meg. Érinti továbbá az életkor más szokásait; a keresztlőt és a temetkezést, majd áttér néhány ünnepi szokásra, a karácsonyi betlehemezésre és az újévi köszöntésre. Leírásából kitetszik, hogy a szlovák jelesnapok szokásvilága jóval gazdagabb a gömői magyarokénál. Különösen a Felső Garam-völgy szlovákságával foglalkozik; ez a vidék — a későbbi kutatások szerint is — az egyik legarchaikusabb szlovák néprajzi táj.

A népi viselkedésmódok, a néphit és a játékok bemutatása már jóval vázlatosabb. De külön föl kell hívni a figyelmet arra, hogy Komoróczy nemcsak a paraszti élettel foglalkozott, hanem a rozsnói céhekkel is. Neki köszönhető a céhvilág néhány érdekes mozzanatának leírása, megörökítése.

A népköltészeti rész inkább mutatványszövegeket tartalmaz, mint kerek leírást. Mondókák, néhány (szlovák és magyar) lírai dal, utalások mesékre és a szlovák Jánosik-mondókákra, sajjögömői bakterkiáltás, táncszók, közmondások teszik változatosabbá az irását.

Terjedelmes a népnyelvi rész is. Meg kell azonban mondani, hogy sajátos lejegyzési rendszere, valamint a különleges szavak halmozása miatt kutatási forrásként jóval kevésbé használható, mint néprajzi leírásai. Külön figyelmet szentel a szlovák és német elemeket tartalmazó régi rozsnói nyelvjárásnak. A szlovák és a dobsinai német dialektus rövid tárgyalásában sem foglalkozik egyébvel, mint a tájszókkal és bizonyos ejtésbeli sajátosságokkal, például alakítani vagy mondattani jelenségekkel.

Komoróczy Miklós másik, nagyobb terjedelmű néprajzi tanulmánya, a *Hont vármegye népe* megyei monográfia kötetben jelent meg.⁷

Ebben az írásban is a népszokások vannak túlsúlyban. Más területek viszont alig szerepelnek. Különösen kirívó, hogy még a gömői kötetnél is kevesebbet foglalkozik a lakosság termelő tevékenységével. Ezt nem róhatjuk föl neki, mert a korabeli néprajzi gyűjtés általában nem figyelt a földművelésre és az állattartásra, tehát nem állt előtte példa. Megjegyzésre méltó ebben a tanulmányában, hogy a hontiakat, (hontyak) a palócság külön, önálló csoportjának írja le, valamint egy Molnár Anna ballada közlése. Különben mind a magyar, mind a szlovák anyag bemutatásán látszik, hogy Komoróczy nem ismeri a vidéket. Hiányzik írásából a személyes élmény, ami a gömői tanulmány egészét jellemezte.

Komoróczy egyik nyelvészeti cikkében, majd a Rozsnói Híradóban⁸ is jelezte, hogy a barkókról szóló nagy néprajzi monográfiája sajtó alatt van. Eaneak a munkának azonban semmilyen nyomát nem találtam. Valószínűleg a gömői tanulmányba dolgozta bele részleteit vagy lehet, hogy ilyen mű nem is készült. A gömői vármegyei kötetben közölt *Rozsnó város leírásán* kívül (121—129. old.) más szaktudományi írását eddig nem ismerjük. Ha a későbbiekben elő is kerülne eddig ismeretlen cikke vagy kézírata, nem valószínű, hogy az jelentékenyen módosítaná a róla rajzolt képet.

Kösa László

⁷ Hont vármegye monográfiája. Bp. év nélkül, valószínűleg 1907 körül, 128—138. old.
⁸ 1908. január 4.